

prof. zw. dr hab. Eulalia Skawińska
Wydział Ekonomii i Zarządzania
Uniwersytet Zielonogórski

<https://doi.org/10.26366/PTE.ZG.2015.13>

Tradycyjna struktura gospodarcza Polski – pułapką dla konwergencji w okresie kryzysu finansowo-gospodarczego

1. Wstęp

Podjęty temat dotyczący konwergencji stanowi ważny przedmiot badań przedstawicieli nauk ekonomicznych, z punktu widzenia perspektyw ścieżek rozwoju poszczególnych krajów w drodze do strefy euro, aczkolwiek ich wyniki i wnioski nie są jednoznaczne (Matkowski, Próchniak, Kokocińska). Przyczyną tego jest fakt, iż mechanizm rozwoju regionalnego pozostaje wciąż w dużej mierze nierozpoznany. Istnieje znaczna luka badawczo – poznawcza tego problemu. Odzwierciedla to zjawisko nienadążania teorii za zmieniającą się rzeczywistością. Co więcej, w literaturze brak jest konsensusu na temat dysproporcji rozwojowych krajów i regionów. Wyrażają się one nie tylko w różnicach zamożności, ale są też pochodną różnych dróg rozwoju, różnic poziomu zaawansowania technik i technologii, form organizacji przedsiębiorstw, etyki, warunków historycznych, kulturowych, przyrodniczych itp. Dlatego są one trudne do zmian, mimo stymulacji funduszami Unii Europejskiej w tym zakresie.

W pracy autorka zawiera krytyczną refleksję odnośnie do problematyki konwergencji gospodarki. Jej celem jest zbadanie stopnia realizacji koncepcji konwergencji realnej krajów w UE-27, ze szczególnym uwzględnieniem Polski, w oparciu o źródła wtórne. Przyjęto tezę, że niedokończona transformacja gospodarcza w Polsce skutkująca istniejącą tradycyjną strukturą gospodarki, stanowi barierę przyspieszenia procesu konwergencji i zagrożenia dla ujawnienia się dywergencji.

2. Koncepcja konwergencji i weryfikacja jej hipotezy

Dane statystyczne pozwalają na wnioskowanie, że proces zwiększania integracji UE wszereż, powoduje wzrost różnic gospodarczych i społecznych wewnątrz Unii Europejskiej (obecnie UE-28). Jednocześnie proces ten stwarza nadzieję i szanse na wzrost oraz rozwój wszystkich regionów, aczkolwiek „o różnym stopniu korzyści dla poszczególnych krajów i ich obywateli” (Malaga 2009, s. 92). Pamiętajmy, że konwergencja jest ściśle związana z teorią wzrostu gospodarczego w ujęciu

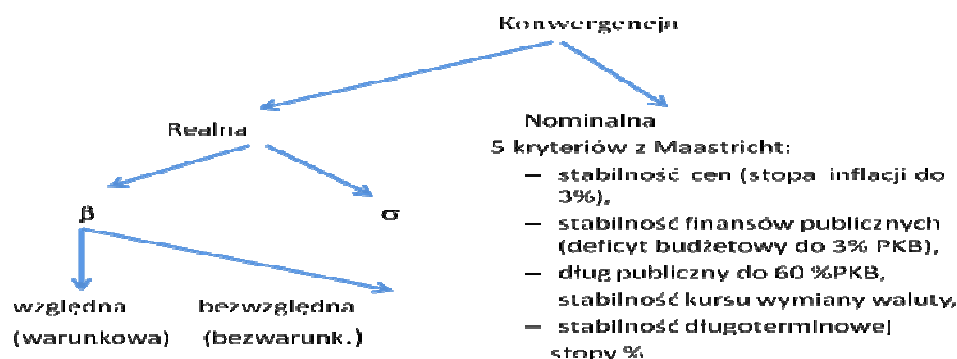
neoklasycznych modeli wzrostu egzogenicznego. Hipoteza konwergencji oparta na tej teorii zakłada szybszy rozwój gospodarek biedniejszych niż bogatych. Opiera się ona na założeniu malejącej produktywności kapitału w miarę wzrostu jego zasobów. W wyniku występowania efektu doganiania oznacza to tendencje do wyrównywania się poziomu wzrostu gospodarczego i jakości życia (bezpieczeństwa, zdrowotności, jakości życia i samorealizacji) w różnych regionach. Oznacza to przełożenie się wzrostu gospodarczego na spójność społeczną.

Jest to konsekwencją przepływu kapitału i wiedzy do krajów słabiej rozwiniętych, gdzie możliwe jest osiągnięcie wyższej stopy zwrotu z tych inwestycji. Jednakże badania empiryczne tego do końca nie potwierdziły. Warto w tym kontekście przytoczyć opinię wspomnianego autora, który stwierdza, że „w ramach nowej teorii wzrostu gospodarczego – powstałej w wyniku krytyki neoklasycznej teorii wzrostu gospodarczego – trudno znaleźć przekonujące argumenty na rzecz powszechnej konwergencji” (Malaga 2009, s. 94). Okazało się bowiem, że w skali świata konwergencja nie występuje powszechnie, lecz tylko wśród podobnych gospodarek (Geodecki 2014, s. 38), aczkolwiek należy zauważyć, że wyniki badań zależą od przyjętych przez autorów założeń metodycznych, danych źródłowych na wejściu i zastosowanych metod analizy. Wobec tego powstaje pytanie, czy przyjmując okres 2004-2013 znajdziemy w literaturze pozytywną weryfikację hipotezy konwergencji w krajach UE. Jak kryzys gospodarczy 2007/8-2012/13 wpłynął na proces spójności gospodarczej w UE?

Na wstępie przypomnijmy, że kategoria ekonomiczna „konwergencja” może występować w sferze realnej (w gospodarce) i w instytucjonalnej jako konwergencja nominalna opisywana przez kryteria z Maastricht (szerzej patrz: Boguszewski 2014, s. 260-270) (Rysunek 1.).

Konwergencja realna jak już wspomniano stanowi podstawę do analizy kosztów i korzyści wstąpienia krajów do strefy euro. Oznacza ona w wariancie „warunkowa” stan zmian strukturalnych w danej gospodarce dotyczących dochodu, produkcji, eksportu, otwartości itp., w stosunku do krajów najlepiej rozwiniętych. Jest więc ściślej związana z procesami wzrostu i rozwoju, dlatego będzie przedmiotem naszej uwagi.

Rysunek 1. Rodzaje konwergencji

Źródło: opracowanie własne z uwzględnieniem: (Binek 2013, s. 125-152; Małuszyńska, Gruchman 2012, s. 132)

Według ekonomistów „Wysoki stopień konwergencji realnej obniża koszty uczestnictwa w strefie euro, ale jednocześnie ... uczestnictwo w strefie euro powinno prowadzić do zwiększenia zbieżności sfery realnej gospodarki” (Dzikowska, Pietrzykowski 2011, s. 94). Z kolei pogłębiając koncepcję konwergencji realnej wyróżnia się wiele jej typów. Do podstawowych należą konwergencja **beta** absolutna lub względna (warunkowa) oraz **sigma**. Ta pierwsza opisywana jest średnią stopą wzrostu dochodu pc i poziomem dochodu pc i nazywana jest zbieżnością bezwzględną. Świadczy to, że kraje upodabniają się niezależnie od warunków początkowych (im niższy PKBpc, tym wyższy jego wzrost – zależność odwrotna). Występowanie konwergencji warunkowej **beta** (względnej) oznacza malejącą dyspersję dochodów pc. Występuje to wówczas, gdy gospodarki upodabniają się do siebie, ponieważ mają podobne cechy strukturalne (średni poziom wykształcenia, strukturę tworzonego PKB, handlu zagranicznego, strukturę inwestycji, konsumpcji itp.). Konwergencja **beta** jest warunkiem koniecznym, ale niewystarczającym do wystąpienia konwergencji **sigma** (Boguszewski 2014, s. 271).

Inną jeszcze formą jest konwergencja klubów, która występuje wówczas, jeśli kraje o podobnej charakterystyce strukturalnej są też podobne pod względem początkowego PKBpc i zbliżają się do siebie. Oznacza to polaryzację dochodów między grupami krajów, a zmniejszanie różnic w PKBpc w ramach klubów.

Finansowanie nakładów na cele konwergencji realnej w latach 2007-2013 następowało z funduszy strukturalnych (EFRR, EFS) i z Funduszu Spójności. Polska korzystała z dofinansowania wg nomenklatury NUTS (Tabela 1.).

Tabela 1. Podział Polski na NUTS - jednostki statystyczne (wprowadzony w 2000 roku)

Lp.	Wyszczególnienie NUTS	6 poziomów dla określenia pomocy finansowej
1.	NUTS „0”	poziom kraju
2.	NUTS „1”	6 regionów (łącznie województw np. region Północno-Zachodni obejmuje woj. wielkopolskie, lubuskie i zachodniopomorskie).
3.	NUTS „2”	16 województw
4.	NUTS „3”	66 podregionów (łącznie powiaty + 4 miasta, duże na prawach powiatu tj. Poznań, Kraków, Wrocław, Łódź)
5.	NUTS „4”	379 powiatów i miast na prawach powiatu
6.	NUTS „5”	2479 gmin, w tym gminy miejskie na prawach powiatu oraz w tym dzielnice Warszawy (18)

Źródło: (Małuszyńska, Gruchman 2012, s. 373-374).

W prezentowanej pracy ograniczono się do oceny na poziomie NUTS „0” i warunków niezbędnych w wystąpieniu konwergencji beta o charakterze względnym. Przyjmujemy bowiem za udokumentowaną w literaturze weryfikację hipotezy konwergencji absolutnej. Oznacza to, że wśród krajów UE występuje, aczkolwiek powolny, proces konwergencji dochodowej (Matkowski, Próchnik 2013, s. 19, 21). Na jej tempo wpłynął osłabiająco okres kryzysu globalnego 2008-2012. Co prawda występuje duża „odporność polskiej gospodarki na wstrząsy wewnętrzne i zewnętrzne” (Matkowski, Próchnik 2013, s. 21), ale luka mierzona PKBpc według PPP w stosunku do średniej UE-15 jest znaczna. Wynosiła ona według wspomnianych autorów w p.proc.: w 2004 roku - 65, w 2010 roku - 43, a w 2013 roku – 39. Polska zajmuje piąte miejsce pod tym względem wśród krajów EŚW (Europy Środkowo-Wschodniej).

Przekłada się to na scenariusze zamykania tej luki. Dwa z nich, które zostały przedstawione przez przywołanych autorów są optymistyczne (Matkowski, Próchnik 2013, s. 60-66) i zakładają kontynuację poziomu wyrównywania dochodów między nową grupą państw członkowskich (UE-10) a starą (UE-15). Stwarza to długookresową perspektywę konwergencji dla Polski (20-30 lat). Trzeci scenariusz przewiduje spowolnienie wzrostu gospodarczego krajów UE od 2015 roku (Matkowski, Próchnik 2013, s. 64), którego skutkiem będzie w perspektywie 2020-2040 zmniejszanie procesu konwergencji, aż do dywergencji. Dla przezwyciężenia zagrożeń autorzy proponują przygotowanie i wdrożenie kompleksowego programu. Powinien on według nich uwzględniać między innymi „przyspieszenie rozwoju edukacji, wiedzy i innowacyjności jako kluczowych czynników wzrostu produkcji” (Matkowski, Próchnik 2013, s. 66).

Podejście symplifikacyjne, umożliwia stwierdzenie, że w czasie ostatniego kryzysu, konwergencja realna beta polskiej gospodarki była najwyższa spośród krajów EŚW, ale dlatego, że inne kraje tej grupy głębiej odczuły skutki tego kryzysu i w mniejszym stopniu pokonały lukę rozwojową.

Dalsza perspektywa występowania bezwzględnej konwergencji beta i jej przyspieszenia będzie zależała od tempa wychodzenia z kryzysu. Tymczasem wzrost PKB wiąże się ściśle nie tyle z zasobnością czynników produkcji, co z ich konkurencyjnością i efektywnością wykorzystania tj. ze strukturą gospodarki oraz jej nowoczesnością, która zależy od intensywności zastosowania niematerialnych czynników, w tym poprawy sprawności zarządzania na poziomie mikro, mezo i makro.

3. Różnice strukturalne Polski względem UE

Struktury gospodarek w krajach EŚW są pochodną transformacji ustrojowej, w tym ekonomicznej, która trwa. Ramy artykułu nie pozwalają na głębszą analizę tego procesu. Niemniej jednak należy podkreślić, że „we współczesnym ujęciu makroekonomicznym, nastawionym na poprawę funkcjonowania gospodarki rynkowej, transformacja oznacza m.in. dalsze zaawansowanie struktury gospodarczej, w większą nowoczesność gospodarki” (Gudowski 2010, s. 260). Według przywołanego autora występująca w Europie Środkowo-Wschodniej od 1990 roku transformacja „miękka” polega na dostosowaniu gospodarki do rynku (Gudowski 2010, s. 263). Istotą transformacji są zmiany strukturalne, obejmujące gospodarkę i sferę pozagospodarczą (nadbudowę) (Sadowski 2005, s. 137). Struktura gospodarki to stan i strumienie przepływu kapitałów oraz dóbr finalnych, a także zmiany własnościowo-organizacyjne podmiotów gospodarki narodowej. Odzwierciedla ją struktura:

- działowo-branżowa tworzona wartość dodanej,
- osób zatrudnionych i ich wykształcenia,
- handlu międzynarodowego,
- nakładów inwestycyjnych,
- przedsiębiorstw (wielkość, forma własności, typ organizacji itp.),
- napływu BIZ.

Ponadto o stanie racjonalności dostosowań gospodarki świadczą następujące wskaźniki:

- efektywność zaangażowanych zasobów,
- stopień wykorzystania zasobów pracy,

- rozmiar i intensywność wykorzystania nowoczesnych czynników wytwórczych (innowacje, technologie, kapitał ludzki).

Nie oceniając transformacji w krajach EŚW, zwróćmy uwagę na stopień komplementarności struktur gospodarczych, będącej przesłanką pogłębienia integracji i wzrostu konwergencji (Makać 2001, s. 13-14). Poniżej przedstawiono w tabelach 2-7 oraz na rysunku 2. rozmiar różnic strukturalnych w wybranych obszarach gospodarki w krajach EŚW, na tle średniej w Unii Europejskiej.

Tabela 2. Struktura wytwarzanej wartości dodanej w krajach EŚW i średniej UE-27 w latach 2003, 2009 i 2012 (w %)

Kraje	Sektor I			Sektor II			Sektor III		
	2003	2009	2012	2003	2009	2012	2003	2009	2012
Bułgaria	10,4	6,0	6,4	28,0	30,4	30,4	61,6	63,6	63,2
Czechy	2,7	2,2	2,4	36,0	37,7	37,3	61,3	60,1	60,3
Estonia	4,0	2,7	4,1	28,9	26,3	29,0	67,1	71,0	66,9
Łotwa	4,1	3,1	5,0	23,9	20,6	25,7	72,0	76,3	69,3
Litwa	5,0	4,2	4,0	31,2	26,7	31,1	63,8	69,1	64,9
Węgry	4,6	3,0	4,7	30,7	29,7	30,6	64,7	67,3	64,7
Polska	4,4	3,6	3,9	29,7	30,5	32,5	65,9	63,9	63,6
Rumunia	13,0	7,0	6,0	34,6	37,2	42,3	52,4	55,9	51,7
Słowenia	2,5	2,1	2,7	34,4	31,4	31,1	63,1	66,5	66,2
Słowacja	4,5	2,6	3,1	34,9	34,3	35,2	60,6	63,1	61,7
UE-27	3,9	2,4	3,1	23,4	25,8	28,6	65,8	71,8	69,8
Strefa Euro	3,4	1,6	2,7	21,6	24,1	26,9	72,2	74,3	73,1
Niemcy	0,9	0,8	0,8	29,0	26,5	30,5	70,	72,7	68,7

Sektor I – rolnictwo, rybołówstwo, leśnictwo, pszczelarstwo.

Sektor II – przemysł ogółem (górnictwo, przetwórstwo itp.).

Sektor III – usługi.

Źródło: Eurostat.

Transformacja gospodarcza jest rozumiana też jako restrukturyzacja i w skali makro polega na stopniowym ograniczaniu roli sektora pierwszego na rzecz przemysłu, a później usług. Ma ona bowiem charakter jakościowy. Dane tabeli 2. i 3. wskazują, że w krajach EŚW wytwarzana wartość dodana jest wyższa w sektorze I niż średnio w krajach UE-27 (z wyjątkiem Czech i Słowenii) i w strefie euro oraz w Niemczech. Proces przesuwania działalności z sektorów I-III miał charakter postępujący, ale odbywa się wolniej w Litwie i Rumunii, a w innych krajach został odwrócony. Należy zauważyć, że sektor I oraz przemysł wydobywczy należą do pierwotnych, a przemysł

przetwórczy i usługi do wtórnych (Gudowski, s. 261). Takie rozróżnienie jest ważne ze względu na wydajność pracy jako czynnika wzrostu PKB, która rośnie w gospodarce w miarę postępowania przesunięć zatrudnienia (Tabela 2. i 3.).

Tabela 3. Elementy strukturalne polskiej gospodarki (w %)

Wyszczególnienie	Lata			
	1993	2003	2013 (III kw.)	2013 Niemcy
Udział zatrudnionych wg sektorów				
usługi	36,6	50,4	57,6	70,2
przemysł z budownictwem	36,1	22,1	30,8	27,7
rolnictwo, rybołówstwo, łowiectwo	27,3	27,5	11,6	2,1
Udział sektorów w tworzeniu PKB				
usługi	58,5	61,2	68,0	68,0
przemysł z budownictwem	34,9	35,0	29,0	31,0
rolnictwo, rybołówstwo, łowiectwo	6,6	3,8	3,0	1,0

Źródło: GUS i Eurostat.

Warto w tym kontekście zwrócić uwagę na charakter powstającej produkcji finalnej. Jest ona bardziej pracochłonna i surowcowa. Dane tabeli 4. wskazują, że rozmiar zaangażowanych w Polsce zasobów pracy w sektorze I jest niższy tylko od występującego w Rumunii. Ponadto tylko Czechy, Estonia i Węgry spośród państw EŚW, dorównuje średniej UE-27, a Czechy i Słowacja również średniej dla strefy euro. Natomiast żadna gospodarka nie osiąga wskaźników Niemiec. Wniosek ten dotyczy okresu kryzysu tj. 2008-2012. Z kolei udział zatrudnionych w usługach tylko w Łotwie jest porównywalny do średniej UE-27, strefy euro, w tym Niemiec. W usługach finansowych żaden kraj EŚW nie osiąga takich wskaźników. Na podstawie udziału zatrudnionych powyżej 31% w przemyśle polskim, można wnioskować, że nie jest on wysokiej techniki, naukochołny i technicznie zaawansowany (Tabela 4.).

Podjęcie zmian strukturalnych nie jest łatwe. Często podmioty gospodarcze tkwią w starych strukturach organizacyjno-własnościowych w obawie przed zmianą i ryzykiem. Restrukturyzacja obejmuje bowiem redukcję zatrudnienia, pozbycie się zbędnego majątku, inwestycje w istniejące zasoby tworzące potencjał konkurencyjności, zakup nowych będących w niedoborze, dla kształtowania przewagi konkurencyjnej w realizacji przyjętej strategii. Zasoby pracy nie są racjonalnie wykorzystane w krajach EŚW. Jak wynika z tabeli 4. wskaźnik zatrudnienia w Polsce

w 2012 roku, wynoszący 60,2% był zbliżony do występującego w Słowacji, Bułgarii i Rumunii oraz nieco tylko wyższy niż na Węgrzech. Występuje tutaj znacząca luka w stosunku we wszystkich krajach EŚW w stosunku do Niemiec i państw strefy euro.

Tabela 4. Struktura zatrudnienia w sektorach gospodarki UE-27 w 2009 roku

Kraj	Rolnictwo, rybołówstwo, leśnictwo	Przemysł z budownictwem	Usługi	Usługi finansowe	Wskaźnik zatrudnienia w 2012 (w %)*
Bułgaria	7,1	35,2	36,6	21,1	60,6
Czechy	3,1	38,6	35,4	22,9	67,1
Estonia	4,0	31,7	37,9	26,4	68,1
Łotwa	8,7	25,0	39,7	26,6	64,5
Litwa	9,2	27,0	36,8	27,0	63,3
Węgry	4,6	31,2	37,8	26,4	58,2
Polska	13,3	31,1	33,0	22,6	60,2
Rumunia	29,1	30,0	25,3	15,6	60,8
Słowenia	9,1	33,2	35,2	22,5	-
Słowacja	3,6	37,9	34,8	23,7	60,1
UE-27	5,1	26,0	39,1	29,8	64,6
Strefa Euro	3,6	26,0	39,9	30,5	-
Niemcy	1,7	28,7	39,4	30,2	73,2

* Zatrudnienie ogółem w III kwartale 2012 roku w populacji 15-64.

Źródło: (Dzikowska, Pietrzykowski 2011, s. 87-88; Eurostat; Mokrogulski 2014, s. 150).

W dalszej kolejności zwróćmy uwagę na jakość zasobów pracy. Jest ona efektem inwestycji w oświatę i kształcenie, a w szerszym rozumieniu również w zdrowie, ochronę środowiska oraz kulturę. Dostępne dane porównawcze poziomu wykształcenia ludności w krajach EŚW przedstawiono w tabeli 5.

Z danych tam zawartych wynika, że pod względem udziału ludności z wyższym wykształceniem wśród ogółu społeczeństwa, Polska plasuje się korzystnie na tle państw EŚW, z wyjątkiem nadbałtyckich, które mają znacząco wyższe wskaźniki. Nasz kraj nie osiąga poziomu średniej UE-27 i tym bardziej Niemiec. Co więcej, w zakresie uczestnictwa w podwyższaniu kwalifikacji (kształcenie ustawiczne), Polska uplasowała się w końcówce państw EŚW i w badanym okresie wykazała spadek. Pojawia się wobec tego luka edukacyjna między formalnym systemem edukacji, a wymogami współczesnej gospodarki opartej na wiedzy i hiperkonkurencji. Warto dodać, że niski

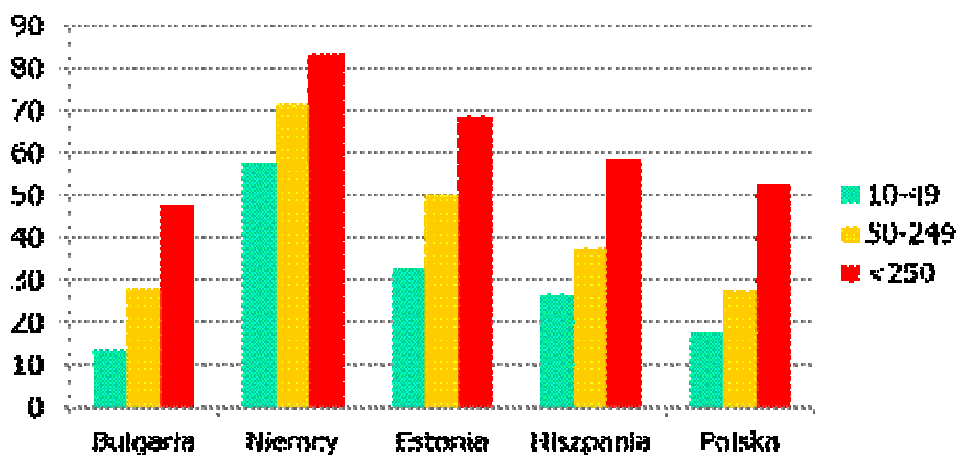
poziom wykształcenia społeczeństwa opóźnia przemiany strukturalne i transformację gospodarki polskiej (szerzej patrz: Skawińska 2011, s. 119-124). Hamuje też procesy generowania i wdrażania innowacji. Pozycja Polski pod względem wdrażania innowacji jest zbliżona do Bułgarii (Rysunek 2.) i odległa od uzyskiwanej przez Niemcy.

Tabela 5. Poziom wykształcenia w % w populacji 25-64 w krajach EŚW (w roku 2007 i 2011)

Kraj	Wykształcenie wyższe	Uczestnicy kursów i szkoleń	
		2007	2011
UE-27	26,8	9,6	8,9
Niemcy	27,3	7,9	7,8
Polska	23,7	4,7	4,5
Czechy	18,2	7,8	11,4
Węgry	21,1	3,1	2,7
Słowacja	18,8	3,3	3,9
Bułgaria	23,4	1,4	1,2
Rumunia	14,9	1,5	1,6
Litwa	34,0	4,9	5,7
Łotwa	27,7	6,8	5,1
Estonia	36,8	9,8	12,0

Źródło: (Mokrogulski 2014, s. 152).

Rysunek 2. Przedsiębiorstwa wdrażające innowacje organizacyjne i/lub marketingowe (w %, 2010 roku)

Źródło: Eurostat.

Polityka strukturalna w UE nazywana jest polityką regionalną lub spójności i dotyczy zmniejszenia różnic między krajami UE. Do jej realizacji przyczyniają się też środki Europejskiego Banku Inwestycyjnego (EBI). Znaczna ich część była przeznaczona na podnoszenie kwalifikacji, wiedzy i kompetencji zasobów pracy. Ponadto na wzrost jakości czynnika ludzkiego wydatkowane są nakłady z budżetu państwa, przedsiębiorstw oraz w ramach środków własnych. Jednak występujący proces emigracji, przejmowanie lepszego kapitału ludzkiego przez konkurencję zagraniczną i starzenie się ludności powodują, że stan wykształcenia pracujących w Polsce nie jest najlepszy. Jest to dodatkowo potęgowane niższym poziomem inwestowania w kapitał ludzki w Polsce, w stosunku do średniej UE-15 oraz pogłębianiem się tego dystansu. Wpływa to na poziom wydajności pracy (Tabela 6.), która systematycznie wzrasta, aczkolwiek jest dwukrotnie niższa niż w Irlandii i stanowi 2/3 jej poziomu w Niemczech (Mokrogulski 2014, s. 154). Wskaźnik wydajności w Polsce prezentuje jeden z najniższych poziomów w UE.

Tabela 6. Wydajność pracy w wybranych krajach UE (USD* wg siły nabywczej, ceny stałe 1990)

Kraj	Wydajność pracy (PKB/zatrudniony)*		Wydajność pracy w % (Niemcy = 100)	
	2004	2010	2004	2010
Polska	23042	25873	55	60
Czechy	21512	24941	51	58
Węgry	20052	21473	48	50
Słowacja	25624	32911	61	76
Bułgaria	15461	18141	37	42
Rumunia	9119	11019	22	26
Hiszpania	39098	41641	93	97
Włochy	46374	44855	110	104
Niemcy	42045	43050	100	100

Źródło: Eurostat.

Zasadnicze znaczenie (oprócz jakości zatrudnionych) w jej kształtowaniu ma techniczne uzbrojenie pracy, a więc struktura działowo-branżowa gospodarki. W efekcie otrzymujemy mało konkurencyjny produkt (wyrób i usługę). Dane tabeli 7. wskazują, że zatrudnienie w HT i usługach wiedzy w Polsce jest jednym z najniższych w EŚW i odbiega niekorzystnie np. w stosunku do Hiszpanii i Niemiec.

Analiza wskaźników strukturalnych gospodarki krajów EŚW, w kilkunastoletnim okresie, zwraca uwagę na ich polepszenie, ale niestety często pogorszenie pozycji wśród porównywanych krajów i ich grup. Generalnie negatywnie należy ocenić strukturę handlu międzynarodowego, w którego eksporcie mały jest udział produktów innowacyjnych (Tabela 7.).

Tabela 7. Handel produktami wysokiej techniki, usługami wiedzy i zatrudnienie w 2010 roku (w % ogółu)

Kraj	Eksport wysokiej i średniej techniki		Eksport usług wiedzy	Zatrudnienie w HT + usługach wiedzy
	ogółem	w tym HT		
UE	48,2	-	48,1	13,5
Niemcy	62,1	15,9	57,6	15,3
Polska	52,4	7,0	33,0	9,1
Czechy	61,6	20,5	38,0	11,8
Węgry	68,1	35,4	28,9	12,8
Słowacja	62,1	6,0	23,1	10,1
Bułgaria	26,1	5,5	23,5	8,6
Rumunia	50,1	8,1	48,3	6,0
Hiszpania	49,2	6,2	29,5	11,5
Włochy	51,2	8,6	31,5	13,7
Estonia	34,2	4,9	42,4	9,8

Źródło: (Eurostat, IUS 2011).

Natomiast pozytywnie należy ocenić rozwój wymiany wewnątrzgałęziowej krajów EŚW, w tym naszego kraju (Tabela 8.). Rosnący wskaźnik Grubella-Lloyda dla Polski wskazuje na wzrost specjalizacji wewnątrzgałęziowej oraz wysoki jego poziom w stosunku do krajów UE. Jest to uznawane za odpowiadające tendencjom ogólnoświatowym w zakresie tworzenia sieci produkcyjnych (Czarny, Śledziwska 2013, s. 107-108).

Potwierdza to fakt, że struktura eksportu dóbr finalnych i półproduktów nie uległa istotnej zmianie w badanym okresie. Główną rolę odgrywają przetworzone towary zaopatrzeniowe w procesie inwestowania (ponad 50%). W czasie kryzysu w 2008-2009 wystąpiło zmniejszenie obrotów Polski w handlu międzynarodowym z krajami UE. Trwalszą tendencję wykazują zmniejszające się jej udziały tego handlu z krajami UE, w rosnących obrotach ogółem (Czarny, Śledziwska 2013, s. 95). Nie jest to dobry sygnał o aspektach strukturalnych kraju dla wzrostu konwergencji z UE-27.

Tabela 8. Wskaźnik wymiany wewnątrzgałęziowej dla wybranych krajów Grubella-Lloyda w latach 2001-2010 (w %)

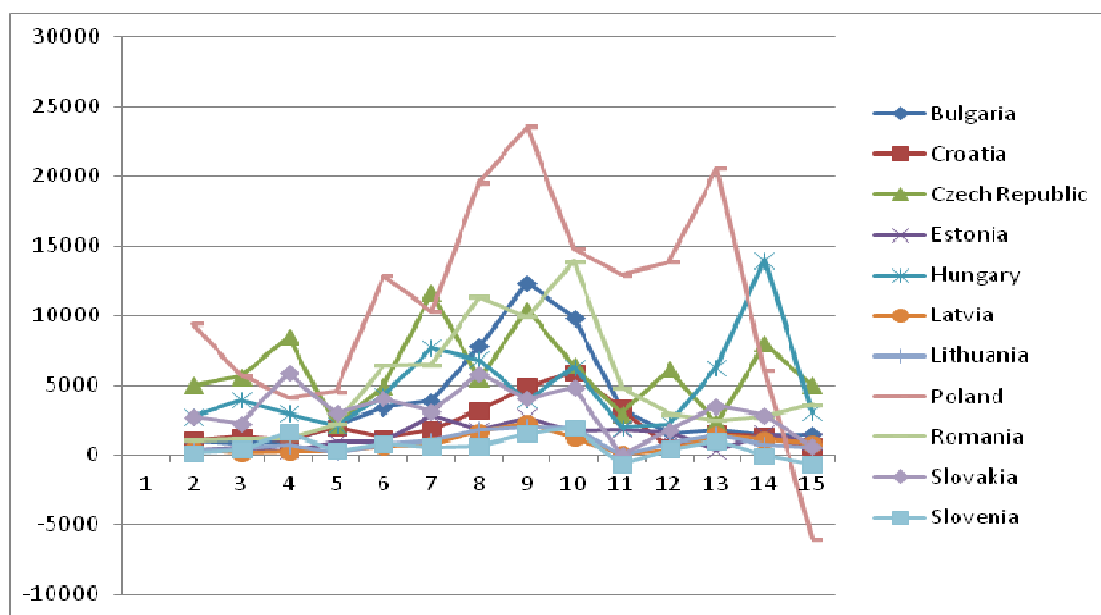
Wyszczególnienie	2001	2006	2010*
Austria	71,6	83,8	93,7
Belgia i Luksemburg	73,7	80,1	88,5/77,8
Finlandia	38,4	47,5	73,8
Francja	81,0	86,7	85,9
Grecja	43,4	68,6	56,5
Hiszpania	70,1	83,0	91,1
Holandia	77,8	88,9	70,7
Irlandia	59,9	58,1	-
Niemcy	75,1	84,2	87,6
Portugalia	58,3	76,5	76,7
Włochy	55,2	67,2	86,4
Średnia ważona	64,0	75,0	-
Polska	48,1	65,1	89,4
Litwa	-	-	73,3
Łotwa	-	-	73,0
Bułgaria	-	-	78,6
Węgry	-	-	83,4
Czechy	-	-	85,5
Słowacja	-	-	85,7
Rumunia	-	-	87,9

Źródło: Drastihova 2012.

Jednym z przejawów obrazujących sprawność doganiania gospodarek wyżej rozwiniętych przez kraje EŚW jest goszczenie bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ). Dane UNCTAD wskazują, że w tym zakresie kryzys gospodarczy zmniejszył zainteresowanie inwestorów zagranicznych Polską, osiągając w 2013 roku ujemne wartości napływu (Rysunek 3.). Ale też załamał się rosnący trend angażowania BIZ w innych krajach EŚW. Świadczy to o malejącej atrakcyjności i konkurencyjności czynnikowej naszego kraju. Natomiast zwiększa się rozmiar wpływających polskich inwestycji, oznaczający ich eksport przez przedsiębiorstwa prywatne i publiczne z kraju. W tym przypadku wystąpiło również zmniejszenie zapraszania naszych inwestycji za granicę w 2007-2009 i ponownie w 2012 roku. Poziom wychodzących

polskich BIZ jest jednak najwyższy, spośród państw omawianego regionu i niemal o połowę wyższy niż na Węgrzech, u najbliższego w kolejności eksportera tych inwestycji. Również pod względem stanu zasobu pozyskanych BIZ, Polska jako duża gospodarka goszcząca jest liderem wśród tych krajów, aczkolwiek ta rola jest niewielka (ok. 1% na świecie). To dodatkowo wyjaśnia niską wydajność w Polsce na tle udokumentowanego pozytywnego związku BIZ z jej wzrostem.

Rysunek 3. Napływ BIZ w latach 2000* (=2) do 2013 (=15) w milionach USD

*rok 2000 jest oznaczony jako 2, a rok 2013 jako 15.

Źródło: opracowanie własne na podstawie UNCTAD.

Zaprezentowane w tej części pracy dane i ich analiza prowadzą do następującej konstatacji. Występują znaczne różnice strukturalne gospodarki polskiej w stosunku do innych krajów UE-15 i średniej UE-27. Są one następujące:

- niższy poziom wydajności pracy i innowacyjności odzwierciedlony w strukturze eksportu,
- większy udział zatrudnionych w I i II sektorze produkcji dóbr, a mały w III,
- niższy poziom kapitału ludzkiego (wykształcenie i uczestnictwo w szkoleniach),
- zwiększająca się otwartość gospodarki określona wzrostem międzynarodowego handlu towarów i usług oraz eksportem kapitału,
- zmniejszające się udziały handlu międzynarodowego z krajami UE ,

- rosnący udział handlu wewnątrzgałęziowego w obrotach handlu międzynarodowego z krajami UE,
- malejąca atrakcyjność i konkurencyjność dla inwestorów BIZ, z powodu braku komplementarności potencjału i jego efektywności.

Zastanówmy się więc nad miejscem Polski w procesie konwergencji, gdzie jesteśmy i co powinno się zdarzyć, aby nasz kraj dotarł do celu, jeśli jest to możliwe. W literaturze wydziela się 3 etapy konwergencji (Geodecki 2014; Kokocińska 2012).

Ich charakterystyczne desygnaty podano poniżej.

- I - biedny kraj staje się bardziej bogaty,
- II - jego rozwój dochodzi do porównywalnego ze średnią dla UE-15,
- III – kraj ten dołącza do grupy „bogatych” regionów UE-15.

Na podstawie badania wykonanego pod kierunkiem M. Kokocińskiej w 2013 roku można określić, że Polska i inne kraje EŚW znajdują się w pierwszym etapie. Autorzy zwracają uwagę, że zdeterminowane czynniki wzrostu gospodarczego dla Polski są typowe dla „biednych” krajów (regionów) UE. Wyniki referowanych badań wskazują, że w pierwszym etapie konwergencji wzrost w krajach biednych opiera się na kapitale stałym. Z kolei drugi etap reprezentują kraje o średnim poziomie PKBpc, a ich wzrost wynika z wielkości PKBpc w okresie bazowym. Natomiast trzeci etap dotyczy regionów z PKBpc powyżej średniej dla UE-15 i ważną rolę odgrywa tu, jako czynnik wzrostu, kapitał ludzki i jego wykształcenie.

Niedokończona transformacja w Polsce obejmuje opóźnienia reform w sferze realnej i prywatyzacji (górnictwo, hutnictwo, energetyka itd.) oraz poprawie instytucji, aczkolwiek istotne są działania modernizacyjne wykonane w znaczącej części firm przemysłowych. Potrzebne są głębsze zmiany mentalności społeczeństwa oraz akceptacja nowych wartości i norm postępowania (Skawińska 2011, rozdz. 8). Ponadto brak jest postępów reformy finansów publicznych (podatki, wydatki budżetowe), systemu prawnego (sądownictwo) i takich instytucji jak: B + R, ubezpieczeń, ochrony zdrowia, szkolnictwa. Towarzyszą temu zaniedbania w sferze rozwoju kapitału intelektualnego, a co za tym idzie innowacyjności i konkurencyjności produkcji.

4. Zakończenie

W krajach EŚW, w tym w Polsce, podjęto próbę konwergencji realnej względnej (warunkowej) z krajami wysoko rozwiniętymi UE. Ten proces zmniejszenia jej braku po 2004 roku został w okresie światowego kryzysu gospodarczego zahamowany, a jej

stopień nawet pogorszył się. Struktura gospodarki i efektywność wykorzystania czynników produkcji jest wobec tego barierą przyspieszenia procesu konwergencji bezwzględnej (dochodowej).

Rekapitulując można sformułować kilka wniosków dla Polski.

1. Dysproporcje rozwojowe krajów mają wymiar historyczny i ich niwelowanie wymaga długiego czasu. Okres kryzysu gospodarczo-finansowego spowalniał proces zbieżności gospodarek UE. Występuje tu zjawisko współlistnienia konwergencji zewnętrznej (dochodowej), w stosunku do gospodarek wyżej rozwiniętych i dywergencji wewnątrz poszczególnych krajów (Kokocińska 2012). Ten ostatni problem co prawda nie był przedmiotem naszych rozważań, ale uświadamia możliwość jego wystąpienia na poziomie NUTS „0”.
2. Światowy kryzys gospodarczy w mniejszym stopniu wpłynął na gospodarkę polską niż inne kraje EŚW, niemniej jednak istnieją uśpione strukturalne zagrożenia wewnętrzne. Dla przyspieszenia procesu konwergencji Polski z krajami UE, pilne staje się ukończenie reform gospodarczych i poprawa struktury działowo-gałęziowej poprzez stworzenie warunków dla budowy nie tylko komplementarnej gospodarki w najbliższej perspektywie, ale głównie konkurencyjnej (Skawińska 2011, s. 241).
3. Konwergencja krajów EŚW, w tym Polski, będzie zależała od uruchomienia czynników wzrostu charakterystycznych dla „dojrzałych” gospodarek, szczególnie w dziedzinie postępu technicznego i zgodnie z założeniami nowej teorii wzrostu endogenicznego.
4. Czynniki konwergencji w tej teorii to przede wszystkim: wiedza, technologia i kapitał intelektualny. Niemal równorzędne znaczenie ma jakość otoczenia instytucjonalnego sprzyjającego skłonności do inwestowania i budowie zaufania. Wiadomo, że lepsze instytucje zmniejszają koszty transakcyjne i niepewność. Ich brak ogranicza wyrównanie się tempa wzrostu i poziomu życia. W dotychczasowy poziom konwergencji Polski ma zapewne swój wkład, jak słusznie zauważa E. Freyberg, istniejąca stopniowo poprawa w jakości instytucji (Freyberg 2014, s. 352).
5. W Polsce w zapewnieniu skuteczności przedsięwzięć proinnowacyjnych niezbędny staje się wzrost nakładów na naukę i edukację. Ponadto poprawę przyniesie przyjmowanie strategii imitującej i doskonalenie otoczenia wspierającego innowacyjność. Oczekiwana jest tu strategia tworzenia kapitału intelektualnego

i podnoszenie wydajności pracy, również poprzez wzrost innowacyjności czynników materialnych, wpływających na poziom technicznego uzbrojenia pracy.

6. Kluczowym czynnikiem trwałego wzrostu polskiej gospodarki w europejskiej i globalnej GOW XXI w. okaże się jej zdolność do innowacji. Wyraża się to m.in. wyższym udziałem wysoko wykwalifikowanych specjalistów i kadr kierowniczych o wysokim kapitale intelektualnym w zatrudnianiu ogółem.

Z zaprezentowanej analizy wynika, że dalsze wyzwania dotyczące konwergencji Polski z innymi krajami UE dotyczą na poziomie makro, mezo i mikro:

- wzmocnienia innowacyjności i konkurencyjności firm,
- wzrostu nakładów inwestycyjnych w jakość kapitału ludzkiego i społecznego,
- poprawy efektywności wykorzystania zasobów pracy,
- dalszej poprawy instytucji formalnych,
- większego włączenia się przedsiębiorstw do międzynarodowego podziału pracy (międzygałęziowego) poprzez rozwój specjalizacji międzygałęziowej z krajami UE.

Dalsza weryfikacja postawionej na wstępie pracy hipotezy wymaga pogłębionych badań empirycznych.

Literatura

1. Binek Zb. (2013), *Spełnienie kryteriów z Maastricht jako warunek wejścia do Unii Gospodarczej i Walutowej*, w: Binek Zb., Szudra P. (red.), *Integracja walutowa*, Oficyna Wydawnicza. Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra.
2. Boguszewski P. (2014), *Konwergencja nominalna i realna a integracja walutowa w kryzysie* w: Kowalewski P., Tchorcka G., Górski J. (red.), *Mechanizmy funkcjonowania strefy euro*, Wyd. NBP, Warszawa.
3. Czarny E., Śledziwska K., *Konkurencyjność polskiej wymiany towarowej w 2012 r.* w: Weresa M. (red.), *Polska. Raport o konkurencyjności 2013. Wymiar krajowy i regionalny*, Wyd. Instytut Gospodarki Światowej, SGH w Warszawie, Warszawa.
4. Drastihova M. (2012), *The importance of intra-industry trade to the convergence in the EU and euro area and implications for Slovakia*, Regionalni Studia.
5. Dzikowska M., Pietrzykowski M. (2011), *Unia walutowa i monetarna oraz funkcjonowanie strefy euro jako systemowe uwarunkowania konkurencyjności przedsiębiorstwa* w: Gorynia M., Jankowska B. (red.), *Wejście Polski do strefy euro*, Difin, Warszawa.
6. Freyberg E. (2014), *Ocena skuteczności polityki regionalnej w Polsce*, w: Weresa M. (red.), *Polska. Raport o konkurencyjności 2013. Wymiar krajowy i regionalny*, Wyd. Instytut Gospodarki Światowej, SGH w Warszawie, Warszawa.
7. Geodecki T. (2014), *Innowacje a wzrost gospodarczy*, w: Geodecki T., Mamica Ł. (red.), *Polityka innowacyjna*, PWE, Warszawa.
8. Gudowski J. (2010), *Wybrane zagadnienia transformacji społeczno-ekonomicznej*, w: Bąkiewicz A., Żuławska U. (red.), *Rozwój w dobie globalizacji*, PWE, Warszawa.

9. Kokocińska M. (red.) (2012), *Etapy konwergencji w rozwiniętych krajach Unii Europejskiej*, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Poznań .
10. Malaga K. (2009), *Konwergencja gospodarcza. Próba syntezy*, w: Liberda Z.B. (red.), *Konwergencja gospodarcza Polski*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa.
11. Małuszyńska E., Gruchman B. (red.) (2012), *Kompendium wiedzy o Unii Europejskiej*, PWN, Warszawa.
12. Makać A. (2001), *Międzynarodowa integracja gospodarcza – podstawowe problemy teoretyczne*, w: Oziewicz E. (red.), *Procesy integracyjne we współczesnej gospodarce światowej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
13. Matkowski Zb., Próchniak M. (2013), *Konwergencja poziomów dochodu*, w: Weresa M. (red.), *Polska. Raport o konkurencyjności 2013. Wymiar krajowy i regionalny*, Wyd. Instytut Gospodarki Światowej, SGH w Warszawie, Warszawa.
14. Mokrogulski M. (2013), *Zasoby i ich produktywność*, w: Weresa M. (red.), *Polska. Raport o konkurencyjności 2013. Wymiar krajowy i regionalny*, Wyd. Instytut Gospodarki Światowej, SGH w Warszawie, Warszawa.
15. Sadowski Z. (2005), *Transformacja i rozwój. Wybór prac*, PWN, Warszawa.
16. Skawińska E. (2011), *Rola kapitału ludzkiego i kapitału społecznego we wzroście konkurencyjności* w: Skawińska E., Cyrson E., Zalewski R.I., *Konkurencyjność przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Politechnika Poznańska, Poznań.
17. Skawińska E. (2011), *Międzynarodowa integracja gospodarcza* w: Skawińska E., Sobiech – Grabka K.G., Nawrot K.A., *Makroekonomia. Teoretyczne i praktyczne aspekty gospodarki rynkowej*, PWE, Warszawa.

Streszczenie

Tradycyjna struktura gospodarcza Polski – pułapką dla konwergencji w okresie kryzysu finansowo-gospodarczego

Celem pracy było zbadanie realizacji konwergencji realnej krajów EŚW, z wyżej rozwiniętymi UE-27 w oparciu o źródła wtórne, z ekspozycją Polski. Poszukiwano odpowiedzi na pytanie, jak globalny kryzys finansowo gospodarczy 2008–2012 wpłynął na ten proces. Artykuł składa się z dwóch części. Pierwsza z nich zawiera wyjaśnienie koncepcji konwergencji regionów, jako problemu kontrowersyjnego i stopnia realizacji bezwzględnej konwergencji realnej beta w krajach EŚW. Druga część obejmuje ogólną analizę struktury gospodarczej krajów EŚW, stanowiącą podstawę względnej konwergencji realnej. Wyciągnięto następujące wnioski:

1. W okresie 2004-2013 konwergencja realna w niewielkim zakresie była stymulowana przez fundusze UE. Niestety postęp był spowolniony przez kryzys ekonomiczny.
2. Brak komplementarności struktur gospodarczych uniemożliwił realną warunkową konwergencję krajów EŚW, w porównaniu z rozwiniętymi krajami UE-27. Dodatkowo, ten mankament stwarza nie tylko zagrożenie dla przyspieszenia realnej bezwarunkowej konwergencji, lecz nawet dla możliwości wystąpienia dywergencji.
3. W części końcowej przedstawione są propozycje dla Polski.

Słowa kluczowe: konwergencja, komplementarność, struktura gospodarki, kraje Europy Środkowo-Wschodniej (EŚW), UE-27, dywergencja.

Abstract

The traditional economic structure of Poland – a trap for the convergence in the times of the financial and economic crisis.

The aim of this paper is to investigate the implementation of the real convergence of the CEE countries in comparison to the developed EU countries (EU-27) (and in particular Poland) on the basis of secondary data. The main question concerned the impact of the global financial and economic crisis 2008-2012 on the process. The paper consists of two parts. The first explains the concept of the regional convergence as a controversial problem and the extent of the realization of the beta real unconditional convergence in CEE countries. The second part analyses the economic structure of CEE countries which constitutes the basis of the conditional real convergence. The following conclusions were drawn:

1. In the period 2004-2013 small real convergence has been stimulated by EU funds. Unfortunately, the progress has been slowed-down by economic crisis.
2. The lack of complementarity of economic structures disabled the real conditional convergence of CEE countries, in comparison to the developed EU-27 countries. In addition, this deficiency poses not only a threat to the acceleration of real unconditional convergence but even the possibility of the occurrence of divergence.
3. Finally, some proposals for Poland are presented.

Key words: convergence, complementarity, economy structure, Central and Eastern European countries (CEE), EU-27, divergence.